

отаман у дитинстві заступався за євреїв, через що його дражнили «жидівським батьком». Але автори збірки не заплющують очі на темні сторінки історії, пов'язані з єврейськими погромами. До того ж не лише петлюрівськими, а й більшовицькими і денікінськими. Антисемітизм останніх, як би сказав професор Ярослав Грицак, був і погромним, і програмним.

Восени 2017 року в Полтаві презентували нову збірку статей, листів, спогадів і документів «Симон Петлюра і Українська революція 1917–1921 рр.». Щоправда, її наклад мізерний – усього 800 примірників. Однак видавці, крайовий осередок товариства «Просвіта», обіцяють незабаром викласти видання на тематичному сайті, який 2007 року створили члени громадського Комітету з увічнення Петлюри.

До популяризації його постаті долучається не лише «стара» націонал-демократична гвардія. За

підтримки обласної влади в контексті декомунізації Інтернет-видання «Трибуна» реалізувало проєкт «Хто ці люди». Це серія популяризаторських статей із цікавою інфографікою для сучасного читача. Одним із героїв публікацій журналіста Романа Грицуна став Петлюра, «отаман number one». А в межах обласної програми національно-патріотичного виховання відбулася військово-патріотична гра «Петлюрівський вишкіл».

І це, схоже, лише початок. Масштабніші заходи варто чекати 2019 року, коли відзначатимуть 140-річчя від дня народження Симона Петлюри. Їх організація, наповнення та проведення стануть маркером того, наскільки змінилося ставлення до отамана на малій батьківщині та чи не перетворять його вшанування на формалізм радянського зразка під гаслами українського патріотизму та майоріння синьо-жовтих прапорів.

Павло Стороженко

КУРКА ПРИ ДОРОЗІ, АБО ТРІШКИ ПРО ПЕЧАЛЬНУ ДОЛЮ ДИНОЗАВРІВ

Спогад логістичний

Мені було років шістнадцять. Я вчився в КМТ (Крюківський машинобудівний технікум, м. Кременчук) і на вихідні інколи їздив додому, в Полтаву. Узагалі молодих полтавців досить рідко заносило на навчання в наддніпрянське місто. У Полтаві вистачало своїх навчальних закладів. Я був серед небагатьох.

– Їздив здебільшого попутними. Бо – дешевше. Попутна – це не легкове авто. Їх тоді в народі майже не було. Попутна – це вантажівка, «полуторка» (вантажопідійомністю півтори тонни, звідсіля й назва), або «газон» (тритонка). Інколи траплялися ЗІСи (аббревіатура: Завод імені Сталіна). Часто доводилося торохтати на кузові. Добре, якщо там була лавка – дошка, прикріплена між бортами. На неї можна було присісти. А як не було – їхав навпочіпки або на чому доведеться. Й абсолютне везіння – якщо біля водія, в кабіні, було не зайнято.

На кузові було приємно їздити весною. Свіже повітря, сонце, вітер в обличчя... Осінню – холодно. Продувало.

Був, так би мовити, альтернативний логістичний варіант – приміськими поїздами. Пишу у множині, бо прямого (приміського) залізничного сполучення між Полтавою і Кременчуком тоді не було. Мусиш спочатку доїхати до Кобеляк і чекати другого потяга

– Кобеляки – Крюків. Години дві. Словом, поїздами виходило довше, нудніше й дорожче. Але не продувало. Нині таких вагонів уже немає. Прямокутно-коробчасті, обшиті дошками, без закритих купе, у відділеннях по три жорсткі полиці з кожного боку... Я б сказав, що це були вагони барачного типу.

Такі вагони ще можна побачити в кіно. А тим, хто їздив у них, неважко пригадати їхнє характерне поторохкування.

Можливо, я задокладно зупиняюся на логістиці 60-х років (минулого століття), але це для того, щоб ввести в тему.

...Їхав я з Полтави попутною. Подорожні «завантажувалися», як і нині, за Кругом. І десь за Санжарами водій підібрав ще одного пасажира, точніше пасажирку. Жінка видряпалася на кузов. Я допоміг, подав руку. Лави на кузові не було. Стояли поруч. Розговорилися. Хто куди їде... У розмові я якось, мабуть, не подумавши, звернувся: «Бабусю...» Жінка позирнула на мене, на очі набігли сльози:

– Хлопчику, яка ж я тобі «бабуся»? Мені ж тільки сорок. Це я вироблена така. В колгоспі...

Я придивився. Обличчя в неї справді було молоді. Тільки дуже змарніле, ніби прив'ялене...

Вона зішла з кузова перед поворотом на Кобеляки. До кого їхала, пам'ять не зберегла. Напевне, до когось із рідних. Недалеко.

Спогад статистичний

Якось вичитав у 7-му томі під назвою «Малороссия» («Россия. Полное географическое описание нашего Отечества», издание А.Ф. Девриена в С.-Петербурге, 1903): «В чистом своем виде малороссы занимают одно из первых мест среди славян по своей рослости. В области трех малороссийских губерний наиболее чистая малороссийская губерния – Полтавская – отличается и наибольшим ростом населения. В двух других губерниях (Черниговской и Харьковской. – П. С.) понижение роста обязано примеси повидимому других славянских элементов».

До речі, середній зріст малороса-полтавця був на 11 мм більший, ніж жителя Європейської Росії. Ці дані виводяться з результатів роботи етнографічних експедицій і обмірів рекрутованих до царського війська чоловіків.

І зовсім недавно довідався зі Spiegel TV online (публікація «Wir werden immer größer» – «Ми стаємо дедалі більшими»), що середній зріст німців досяг 180 см, а найближчим часом очікується (у Німеччині й Нідерландах) – 183 см. Причина «покрупнішання» людської породи в харчуванні. Люди стали більше споживати протеїну: м'яса, яєць, молока, риби... Зазначалося, між іншим, що східноєвропейці раніше, років 70-80 тому, були приблизно такими ж на зріст, як західноєвропейці. Але за роки соціалізму втратили приблизно 3 см середнього зросту.

З цього зіставлення видно безпосередній вплив суспільно-економічного ладу на розмір людської істоти. Через брак нормального харчування в країні розвинутого соціалізму людина фізично вироджувалася.

У мене немає новітніх даних, які давали б можливість зіставити середній зріст західного європейця і сучасного українця. Але боюся, що в рослості ми ще відстаємо. Бо із соціалізму з його голодоморами, терором, дефіцитом, особистісною пригніченістю ми вскочили в ранньокapіталістичний хаос, у якому домінантними самцями стали ті, в кому раніше прокинувся інстинкт насильника, клептомана, брехуна.

А що ж інші?

У решти вернеться голова від незнайомого, незатишного, мінливого світу.

Мені здається, можна провести певну аналогію між нами, народом, який відносно недавно вийшов із тоталітарно регламентованого світу, і тваринами, приміром, левами, які тривалий час перебували в неволі. На початку свого перебування на свободі вони були майже не придатні до самостійного існування. Не могли зорганізуватися в прайди, не знали прийомів полювання, були практично нездатні до природної самоорганізації. І людям, зоологам, які «вирядили» їх на свободу, доводилося навчати молодих левів жити самостійно.

Це також нагадує поведінку російських селян після скасування кріпацтва (1861). Тогочасні публі-

цисти досить розлого описували це явище – неприйняття простим народом свободи. «Ой, на кого же ты нас, батюшка, покидаешь!..»

А вже через два покоління селянство, яке пристосувалося (особливо в Україні) до ринкових умов життя і праці, ревма ревло, не бажаючи вступати в колгоспи, інстинктивно опираючись формам організації праці, які накидала більшовицька влада. Власне, весь спротив селянства комуністичним реформам можна звести до гасла: «Держава, відстань!»

Ніде в історичній літературі я не зустрів і натяку, щоб селянські повстання ставили за мету добитися від держави якихось соціальних благ, приміром (що нині нам здається природним), пенсії за старістю. Вимоги були одні: землю і свободу. А все інше селянин добував собі сам.

...Потім були три покоління неволі. До якої люди призвичаїлися й набули в ній певних соціально-економічних звичок.

Ось такі круті (на 180 градусів!) соціально-економічні злами відбувалися впродовж 150 років. І важко народ звинувачувати в тому, що він виявився непристосованим до нових умов, навіть не зрозумів їх.

...І його, як приручених левів, дурять різні шакали, гієни, лисиці. Та ще й свої, здавалося, теж – із народу, ностальгують: «Ну, що нам дала ця свобода?! Пригадайте, як було гарно раніше. Все чітко, ясно, зрозуміло...»

Спогад про чижика, який перезимував у комунальній квартирі

У 60-ті роки минулого століття в полтавських підлітків, та й у дорослих, була мода на ловитву й утримання диких пташок. Ловили (сітками, пастками) щиглів, чижів, снігурів, омелюхів (російською: свистелей). Синичок («сеників») ловили рідко. Вони були надто стрімкі й рухливі. А пійманих майже зразу відпускали. «Сеник» боляче щипався «при затриманні» і в неволі жити не міг. Рвучись на свободу, він розбивав грудку об дротики клітки.

Нині цей промисел майже забутий, а раніше на тому місці біля базару, де нині продають котів і собак, а в неділю – голубів, ішла жвава торгівля пташками. Нашими, місцевими, дикими.

Я не пригадую «походження» того чижа: чи то я сам його впіймав, чи купив на базарі. Мабуть, купив, бо гадав використати його як «скликуна».

Клітку зі «скликуном» ставили біля сітки, і птаха, почувши спів своїх «сородичів», голосно озивалася, приваблюючи зграйку до себе, тобто до сітки, під якою був розсипаний пташиний корм. Узимку пташкам було голодно, й вони, побачивши поживу, пурхали під сітку. Ну а далі – справа техніки. Тобто у нього птахолова.

Гарні «скликуни», співучі, цінувалися високо.

Не пригадаю, скільки пташок я спіймав за допомогою цього чижика. Узагалі, птахолов я був на дуже

вправний. Але чижик, крупний, гомінкий самчик, перезимував у нашій квартирі.

Навесні я вирішив його випустити. Здається, тоді в мене з'явилося нове захоплення – книжки.

Ясного квітневого дня я відчинив дверцята клітки і підніс її до квартирки. Яку теж відчинив. Я сподівався, що він випурхне з клітки й «дремене» в рідну стихію. Але – ні. Він перестрибував з перекладинки на перекладинку, не виявляючи цікавості до просторого синього неба. Я потрусив клітку. Не подіяло. Я вишугав його з клітки паличкою і прийняв клітку. Але чижик усівся на квартирці і, схоже, нікуди не збирався.

Я зігнав його з квартирки віником. Він відлетів до ближнього дерева, зовсім поруч. Для певності я квартиру зачинив і, виходячи з дому, затримався. Було цікаво, що він робитиме далі.

Чижик досить довго сидів на гілці. Позирав на квартиру. Я вже почав нудитися, коли він, напевне, зрозумівши, що назад вороття немає, знявся в повітря і... заспівав. Мені здається, що це була пісня відчаю і безнадії.

Давня справа, але мене раптом навідало химеричне питання: як у нього склалася доля? Пристав до якоїсь зграйки? Відновив «смак» до насіння бур'янів, яких було неміряно на околицях Полтави та і в самому місті – теж. Чи – не вижив? Не пристосувався?

Звичайно, в неволі теж є свої переваги. Не треба думати про майбутнє (про тебе вже подумали). Не треба брати на себе відповідальність (у всіх випадках над тобою є начальник). Можна полінкуватися, сачконути (коли начальницький нагляд ослаб).

Усі претензії щодо ситості й зручності існування, само собою, переадресовуються державі. Хоч... із нею не посперечаєшся. З міркувань безпеки.

Спогад натуралістичний

...Щоосені студентів технікуму посилали допомагати колгоспам. І якось «подглядел я ребяческим оком», як курки скльовують зерно, що висипалося з вола (шлунка) їхньої мертвої «товарки». Чи машина на неї наїхала, чи під колесо воза потрапила, – не знаю. Але курку роздушило, і те, що вона недавно з'їла, вивалилося на дорогу. На поживу її живим подружкам.

А Сергія Єсеніна я зачитував, щоб показати, що юні враження закарбовуються в пам'яті на все життя. І не обов'язково тільки сексуальні.

Власне, до чого тут оця натуралістична картинка? До того, що наші погляди обумовлені обставинами, в які ми потрапляємо. Всі ми клювали «зернятка», не замислюючись над їхнім походженням: звідкіля? завдяки чому? Але раптом відбувається розлам видноколу, і в ньому окреслюється, набуває чітких форм зовсім інша картина. На свідомість навалюється дев'ятий вал не відомої (або мало відомої) раніше інформації, і ти починаєш розуміти,

що своїм благополуччям («зернятком») ти завдячуєш мільйонам безпаспортних селян (а ще раніше – Голодомору. Бо це була акція упокорення звиклого до економічної свободи народу). Завдячуєш рабському труду в незліченних таборах, підло-варварському висотуванню природи...

(До речі, є гіпотеза, не знаю, наскільки наукова, згідно з якою земля – це велетенська розумна істота. І їй не все одно, що виробляють на ній самовпевнені мурахи під самоназвою «люди». Пригадую: «Человек – венец природы. Кто сказал? Человек»).

Одні жахаються, розуміють, що треба якось перелаштовуватись. Другі – дивуються і чекають, поки хтось вибудує для них нові обставини. Але – обов'язково комфортні. Треті – ностальгують за «зернятком», вимагають його повернути, власне, не розуміючи (швидше: не бажаючи розуміти), що для цього треба відтворити минулу епоху. З усіма її обставинами, структурами, соціальними стосунками, економічним устроєм... І мільйонами розчавлених тоталітарним катком людських життів.

Інколи, слухаючи радіо, прямі ефіри, я чую тужливі голоси, які цитують висловлювання відомих людей, статистичні дані, пропагандистські гасла зниклої держави... Як тоді було гарно!..

Я бачу за цими ламентациями окремих людей, із якими зустрічаюся майже щодня. Ось колишня директорка ресторану, а той – завідував базою продтоварів. Знаю багатьох партійних працівників... У них було своє «зернятко», і вони хотіли б клювати його безкінечно.

Власне, цілі регіони, згідно з чинною при Союзі категорійністю, мали привілейоване, порівняно з іншими, становище, постачалися краще.

...У мене росли діти, їм потрібний був білок, більш-менш калорійна їжа, і я радів відрядженням до Києва, зрідка – до Москви, охоче їздив на Донбас. Повертався, вгинаючись під вагою сумок, інколи тягнучи щось і для сусідів. Бо в них теж були діти. В населених пунктах нижчої категорійності панував суцільний дефіцит, який можна було перманентно «поборювати» тільки за допомогою блату.

На мій погляд, могутня нинішня корупція має своїм прямим предком тотальний радянський блат. Урешті, ґрунтується на тих же морально-етичних засадах.

До речі, у Владіміра Висоцького є дотепна пісенька, яка ілюструє масовий шопінг (пардон за невідповідне тій епосі слово) провінціалів у Москві, – «Поездка в город». Рекомендую. Молодому сучасникові вже важко зрозуміти, навіщо за простими, «незатейливими» речами треба було їхати аж до столиці.

Так от: тим, у кого було своє маленьке «привілейоване» зернятко, ті часи здаються вінцем благополуччя, золотим віком, і вони вимагають його повернути. Їхню «снабженческую тоску» можна побивательськи зрозуміти. Але: те, що народилося, назад вже не запхнеш. Або, якщо делікатніше, «античніше»: двічі в одну і ту ж річку не ввійдеш.

Узагалі, гадаю, у зв'язку з порівняно недавнім розкріпаченням (паспорти на селі стали видавати на початку 70-х років минулого століття) народ наш у масі своїй ще малорухливий, не динамічний.

В американського робітника пріоритетом у житті є місце роботи, а не місце проживання. Є в певному місті робота – облаштовується, живе, працює. Не стало з якихось причин – знявся, поїхав туди, де є праця. І так далі. Поки не доживе до пенсійного віку і не «сяде» на накопичену ним пенсію.

Наприклад: Детройт, колись столиця американського автомобілебудування. Коли виробничі потужності були перенесені в інші країни (де була дешевша, але достатньої кваліфікації робоча сила), населення міста зменшилося наполовину. Друга половина не вимерла. Роз'їхалася по інших містах, де були робочі місця.

А в нас ще подеколи й подекуди лунає ностальгічно-відчайдушний зойк, у розумінні: «Остановись,

мгновень! Ты прекрасно!...» Перепрошую, що встроив цитату з Гете у невластивий соціальний контекст.

Але миттєвість не зупинити. І прекрасною вона не була (добре пам'ятаю). Та й не мала б вона шансів на життя в сучасному світі. Як технологічно застаріла, непродуктивна, екологічно шкідлива. Уявіть собі динозавра у світі рухливих, кмітливих ссавців. Уявили? Пропав би. Не витримав конкуренції.

Я не проти доброї пам'яті. Без неї важко зорієнтуватися в мінливих обставинах. Але коли пам'ять про минуле лягає густою тінню на нові умови, формує вочевидь нездійсненну мету, це тупик, параліч у всіх сенсах: філософському, економічному, соціальному. Прагнучи до міфологізованого минулого, людина (чи суспільність, народ) нездатна адекватно відповідати на новітні виклики. А вони перед нами грізні – мілітарні, економічні, соціальні, культурні... Так можна піти слідом за динозаврами. У них теж було що згадати.

Шановні літературознавці та мовознавці!

Запрошуємо Вас опублікувати свої наукові дослідження у фаховій рубриці «Філологічні науки»

«Альманаху Полтавського національного педагогічного університету „Рідний край”»
(затверджена Наказом МОН України № 1328 від 21.12.2015 р.)

Видання виходить двічі на рік – у січні та липні, ISSN 2075-1222 (Print), 2518-1424 (Online)

Рукописи раніше не друкованих наукових статей обсягом до 0,5 др. арк. надсилайте на рецензування на електронну скриньку альманаху – ridniy_kray@ukr.net – до 20 березня та до 20 вересня. Аспіранти, особи без наукового ступеня обов'язково додають до рукопису своєї розвідки відгук наукового керівника (або доктора філологічних наук), затверджений в установленому порядку.

Стаття за змістом і оформленням мусить відповідати сучасним науковим вимогам. Детальніше про особливості викладу, структурування, техніки набору тексту рукопису читайте на сайті нашого видання в розділі «Редакційна політика» – <http://pnpri.edu.ua/ua/ridnyikrai.php>

Публікація наукових матеріалів платна (крім статей докторів наук), вартість – 40 грн. за сторінку тексту стандартного набору. Оплата здійснюється після того, як стаття успішно пройде рецензування.

Реквізити для оплати публікації наразі такі (можуть змінюватися):

Код ЄДРП	31035253
МФО	820172
Банк одержувача	Державна казначейська служба України м. Київ
№ рахунку р/р	31258270105954
Код послуги	25010100
Назва послуги	За публікацію статті в «Рідному краї»

Будемо раді співпраці!

З повагою – редакція «Рідного краю»